

Ho tege

Na een lange discussie heeft de gemeenteraad van Hoorn in maart 2012 besloten dat er een nieuwe tekst komt bij het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen. Een gedeelte van die toevoeging luidt: *Geroemd als krachtdadig en visionair bestuurder. Maar evenzeer bekritiseerd om zijn gewelddadige optreden bij het verwerven van handelsmonopolies in Indië. Voerde in 1621 een strafexpeditie uit tegen één van de Banda-eilanden, omdat de bewoners tegen het verbod van de VOC in nootmuskaat leverden aan de Engelsen. Duizenden Bandanezen lieten hierbij het leven, de overlevenden werden naar Batavia gedeporteerd.*

beschermen we onze leerlingen misbruik van de geschiedenis?

Een essay over geschiedenis, actualiteit en onderwijs

Geschiedenisonderwijs dat beschermt tegen de politieke en maatschappelijke waan van de dag.

Is dat mogelijk? In deze bijdrage houdt Ton van der Schans een pleidooi voor goed geschiedenisonderwijs dat in staat is geschiedenis en actualiteit met elkaar te verbinden.

Is het wel verstandig als geschiedenisonderwijs zich met actualiteit bezighoudt?

Jazeker. Terecht wordt in de examenprogramma's voor de nieuwe examens geschiedenis in het voortgezet onderwijs (syllabus domein A) opgemerkt dat mensen oordelen over het verleden. Evenzeer terecht wordt van de examenkandidaten gevraagd uit te leggen dat de wijze waarop mensen betekenis geven aan en oordelen over het verleden door de tijd heen verandert. In feite gaat het om een moreel oordeel vellen en het is juist op dit punt waar het gevaar schuilt van misbruik van het verleden en anachronismen.

Bovendien, waar komt onze moraal vandaan? Deze vraag zet de omgang met het verleden onder druk. De nestor aller columnisten, J.L. Heldring, heeft dit vraagstuk op diepzinnige wijze geproblematiseerd. Hij zei in 2007 in een interview 'dat de moraal niet uit de mens kan komen, want dan is hij rechter in eigen zaak.' Ik ben het daar volledig mee eens.

Massamoordenaar of held?

Een voorbeeld om mijn standpunt te verduidelijken. In 2011 werd in de gemeenteraad van Hoorn een burgerinitiatief besproken over een mogelijke verwijdering van het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen (Hoorn 1587 - Batavia 1629) dat daar in 1893 was geplaatst. Eventueel kon het beeld worden behouden maar dan voorzien van een kritische noot bij de tekst op de sokkel. Waarom? Omdat naar de mening van de initiatiefnemers Coen niet langer de man kan zijn zoals generaties leerlingen op school hadden geleerd, namelijk een succesvol koopman, gouverneur-generaal van de Verenigde Oost-

Indische Compagnie (VOC), vormgever van het succesvolle handelsimperium in Azië, en stichter van Batavia, het huidige Jakarta. Er zijn nauwelijks grotere kwalificaties om een held te eren dunkt me.

Maar tegenwoordig denken veel mensen in en buiten Hoorn daar anders over. Volgens hen is Coen een massamoordenaar, iemand die genocide op de Banda-eilanden pleegde toen de bewoners van deze eilanden de muskaatnoten niet alleen aan de VOC verkochten, maar ook aan de Engelsen. De 'slachter van Banda', zoals één van zijn bijnamen luidt, zou beter op zijn plaats zijn als onderschrift bij het standbeeld. Inmiddels is besloten dat er een nieuwe tekst bij het monument komt, al ontbreekt daarop de formulering dat Coen zich schuldig had gemaakt aan genocide.

Nietzsche

Op zoek naar een antwoord op de vraag hoe we op een juiste manier met het verleden kunnen omgaan, gaan we te rade bij enkele stemmen uit het verleden. In 1874 verscheen er een boek van de filosoof Friedrich Nietzsche (1844-1900): *Over nut en nadeel van geschiedenis voor het leven*. Voor onze omgang met de geschiedenis beschreef hij drie benaderingen:

'Deze vraag zet de omgang met het verleden onder druk'

de kritische omgang met het verleden (alles moet anders), de verering van het verleden (van helden en monumentenzorg) en de antiquarische vergaarzucht (alles wat oud is, is het waard om te bewaren). Nietzsche is beducht voor een teveel aan encyclopedische kennis ►

Ton van der Schans
is voorzitter van de
VGN.

die het echte leven en handelen van de mens in de weg zou staan en op deze manier niet leidde tot de gewenste houding ten opzichte van het verleden. Met deze opvatting was Nietzsche zijn tijd ver vooruit. De nieuwe doelen van het geschiedenisonderwijs sluiten aan bij deze kerngedachte. Het geschiedenisonderwijs dient te leiden tot historisch denken en redeneren. Dat betekent dat het leerling helpt de eigen tijd beter te begrijpen door personen een historische betekenis te geven en ontwikkelingen en verschijnselen te kunnen interpreteren.

Historisch besef blijkt niet uit het bezitten van feitelijke kennis over het verleden zonder meer. Iemand met een ontwikkeld historisch besef redeneert en handelt zichtbaar anders dan iemand die een dergelijk besef niet heeft.

'Geschiedenis gaat slechts ten dele over het verleden'

Het gaat daarbij om de relatie tussen iemands beeld van het verleden, zijn zicht op het heden en zijn verwachtingen voor de toekomst. Vanuit deze gedachtegang - dat historisch besef tot een bepaald gedrag en houding leidt of dient te leiden - juich ik alle actuele discussies over 'hoe om te gaan met het verleden in het heden' toe.

Toepassing

Misschien denkt u: een mooie redenering, maar hoe helpt mij dit bij actuele vragen over de geschiedenis? Laat ik hier te rade gaan bij Nederlands grootste en bekendste historicus, Johan Huizinga (1872-1945). Hij heeft ons een omschrijving van geschiedenis nagelaten die een antwoord geeft op de vraag hoe we in het heden met het verleden om kunnen gaan. Volgens Huizinga is 'geschiedenis de geestelijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden'. Daarom is geschiedenis niet statisch. Dit brengt ons bij de kern van de zaak. Geschiedenis gaat slechts ten dele over het verleden. Zoals de woorden van Huizinga suggereren, gaat geschiedenis eveneens en misschien nog wel meer over het heden. De weergave van dat verleden is altijd gekleurd door de eigenzinnigheden of mores van het heden. Naar mijn mening is het onzinnig om beelden van het verleden weg te willen poetsen. Dat is niet minder dan geschiedvervalsing. Laten we ervoor bedanken een paar keer per eeuw de tekst van plaquet-

tes van standbeelden aan te passen. Het geven van de standplaatsgebondenheid van de schrijver dient te behoren tot de standaardinrusting van elke burger. Om dit te leren zijn we in het onderwijs met geschiedenis bezig. Laten we oppassen het verleden om politiek correcte factoren in het heden over te plaatsen. Ook omdat het altijd weer een ingewikkelde zaak is alle feiten proberen te kennen.

Schuld over de geschiedenis

Excuses aanbieden of schuld belijden voor zaken die afgesloten zijn, is historisch gezien onbegonnen werk. Het is ook niet realistisch. Waar moeten we beginnen en waar moeten we eindigen? Praktische argumenten kunnen en mogen niet maatgevend zijn voor het al dan niet maken van excuses en onze omgang met het verleden. Juist wij, die beter weten dan het voorgeslacht dat het met bijvoorbeeld de slavernij 'niet meeviel', hebben een eigen verantwoordelijkheid ons van dat verleden rekenschap te geven. Een zwarte bladzijde in de geschiedenis als de slavernij, moeten wij niet wit of grijs maken door te zeggen dat onze voorouders wandelden bij het licht van de tijd. Als wij pretenderen het beter te weten dienen we het ook beter te doen en wel vanuit het besef dat wij kleine falende mensen zijn

die verantwoordelijk zijn voor hun daden. Zo sta ik voor het nationale Slavernijmonument in Amsterdam en buig het hoofd. De slavernij is afgeschaft, maar niet het menselijk falen, waardoor de ene mens over de andere mens wil heersen. Door de geschiedenis te kennen, leren we onszelf kennen. De voormalige Duitse president Von Weizsäcker sprak in zijn befaamde rede op 8 mei 1985 over 'de bevrijding van het systeem van de nationaalsocialistische tirannie.' Herdenken is moraliseren.

Mensen in andere tijden

Als we leerlingen iets willen bijbrengen, dan is het dat ze begrijpen dat het heden geen geactualiseerd verleden is. Geschiedenis gaat over mensen in andere tijden. Zo eenvoudig het is om dit te zeggen, zo ingewikkeld is het om een betrouwbaar beeld te geven van onze medemensen in de geschiedenis. De Engelsman L.P. Hartley (1895-1972) schreef in zijn boek *The Go-Between* uit 1953: 'Het verleden is een vreemd land; ze doen de dingen daar anders.' Het verleden is ons vreemd geworden. Wij begrijpen de mensen daar niet vanzelfsprekend. Maar het verleden is wel van ons. We kunnen niet zonder. We moeten de band met het verleden blijven behouden. Waarom? Omdat een mens zonder herinnering zijn identiteit verliest. Echter, de houdbaarheidsdatum van nieuws en actualiteit is zeer kort. De wereld van gisteren is morgen vergeten of wordt geschiedenis. Onlangs sprak ik met studenten

'We moeten leerlingen bijbrengen dat het heden geen geactualiseerd verleden is'

over de oliecrisis uit 1973. Voor de meesten van hen is deze periode een soort prehistorie. Maar ook ouderen zijn de legendarische woorden die Joop den Uyl toen sprak vergeten: 'De tijd van voor de oliecrisis komt niet meer terug. Onze samenleving zal daardoor veranderen. Bepaalde vooruitzichten vallen daardoor weg. Maar ons leven hoeft er niet ongelukkiger op te worden.'

Taak van de geschiedenisleraar

De geschiedenis dreigt snel vergeten te worden, omdat ze niet vanzelfsprekend betekenis voor ons heeft en het verleden dreigt vormeloos te worden door ons leven in een grenzeloze samenleving (ICT, globalisering). Door dagelijkse informatiebombardementen via de

media gaat het overzicht ons ontglippen. Vanuit het geschiedenisonderwijs is met twee midelen geantwoord op de onmogelijkheid van overzichtsgeschiedenis: samenvatting en selectie. Selectie is nooit neutraal en waarde vrij. Als je selecteert, dien je te weten waarover geschiedenis gaat. De één vindt geschiedenis een zinloze samenloop of een chaos. Een ander vindt alle tijden en mensen in de geschiedenis, als het erop aankomt, gelijk. Voor de één is geschiedenis een verhaal van lijden. Voor één ander is het een loflied op de vooruitgang.

Den Uyl sprak: 'De tijd van voor de oliecrisis komt niet meer terug.' Veel zaken uit het verleden zijn vergeten omdat ze geen betekenis meer hebben.

Kennis

De beste bescherming tegen misbruik van de geschiedenis is veel historische kennis. Hoe meer een leerling weet, hoe beter hij kan oordelen. Een debat en een onderzoek kunnen pas beginnen als de deelnemers voldoende kennis van de feiten hebben. Zonder kennis blijft het debat oppervlakkig en het onderzoek riskant. Deze kennis komt niet alleen tot stand door de feiten te leren, maar door een werkelijke ontmoeting met het verleden. Huizinga noemde dit 'een historische sensatie'. Leerlingen komen direct en onmiddellijk in contact met historische voorwerpen of gedachten en ontdekken de echtheid, schoonheid en waarheid ervan. In deze gedachtegang is het doel nooit kennis van de feiten op zichzelf, maar de vorming van de leerling. Het geschiedenisonderwijs dient daarom historische kennis te verbinden met het persoonlijke leven van de leerlingen, zodat het ook hún geschiedenis wordt. Goed geschiedenisonderwijs maakt weerbaar tegen de waan van de dag, plaatst de actualiteit in de context van de tijd en probeert recht te doen aan ieder mens. In verleden, heden en toekomst. Zit er nog een beetje muziek in dat prachtige vak van ons? Vast en zeker. ■